

Wie es eigentlich gewesen?

Et gedigent opgør med den historiske metodearv fra Rauke til Erslev

Søren Mørch: Verden som den er. Fem historier om, hvordan det gik til, at verden blev moderne. Politikens Forlag 2005. 192 s., 129 kr.

Af Nina Koefoed

I 2003 modtog Søren Mørch Danmarks Radios Rosenkærpris og med den en forpligtelse til at holde fem foredrag i radioen. De fem foredrag blev til fem historier om, hvordan verden blev moderne. Samlet og suppleret med et afsnit om de teoretiske overvejelser, der ligger bag historierne, er det blevet til en bog med den beroligende titel: *Verden som den er*. Det er også en interessant og tvetydig titel her efter den sproglige vending og postmodernismens opgør med historikerens mulighed for at beskrive fortiden, som den var. Netop muligheden for at nå den fortidige virkelighed "wie es eigentlich gewesen" er udgangspunktet for Mørchs teoretiske overvejelser.

Med afsæt i den sproglige vendings budskab om, at fortiden gives betydning i den historiske fortælling, etablerer Mørch et gedigent opgør med den historiske metodearv fra Ranke og Erslev. Veloplagt diskuteres kildernes status i den historiske forskningsproces, og muligheden for at beskrive fortiden "wie es eigentlich

gewesen" afvises med henvisning til fortidens status som forestilling og konstruktion. Samtidig konkretiseres muligheden for en objektiv historie med en præcisering af objektiv som den modsigelsesfrie, udtømmende og simplest mulige forklaring, der samtidig accepteres af læseren. På trods af en afvisning af muligheden for og det ønskværdige i at nå den fortidige virkelighed, holder Mørch altså fast i en definition af den objektive historieskrivning som en mulighed og understreger konstruktionens efterhånden lidt banale begrænsninger – at det ikke er en hvilken som helst historie, der kan konstrueres.

Mørch vil med sin præcisering af objektivitetsbegrebet og opgivelsen af den fortidige virkelighed gøre opmærksom på behovet for en teoretisk ajourføring af historiefaget, der i et århundrede har legitimeret sig videnskabeligt med Erslevs historiske metode, fremfor med teori. Udgangspunktet for en teoretisering finder han hos den antropologisk inspirerede mikrohistorie og budskabet om at historiker, læser og historie hører sammen. Man skal med mikrohistorien undre sig både over det, der bliver sagt, og det, der ikke bliver sagt, reducere kildematerialet, der altid vil være et fragment af det mulige, og her træffe de nødvendige valg i forhold til, hvordan man ønsker at fortælle historien, med begyndelse og slutning, og huske at kontekstualisere sin historie. Afslutningsvis fremhæver Mørch mikrohistoriens mest interessante bidrag som det skift i fokus, der ligger i ikke at betragte fortiden, men opfatter af fortiden som historieforskningens emne, idet historien dermed gøres til en proces koblet til nutiden frem for en ting.

Videnskab er for Mørch: "Den veludviklede evne til at være opmærksom, til at opfatte og tilegne sig en tanke, til at være selvstændig i sin dom og til at ville noget på åndens gebet" (s. 168). Dermed rejser hans teoretiske overvejelser spørgsmål på to niveauer. Dels et overordnet om forholdet mellem teori og metode, om hvor meget mere teoretisk end metodisk Mørchs eget udgangspunkt er i forhold til Erslevs. I forhold til bogen som tekst er det umiddelbart mere interessant at se, hvad Mørchs teoretiske overvejelser resulterer i for en historiefortælling.

Fem historier

De fem historier, som Mørch har udvalgt til at beskrive, hvordan verden blev moderne, handler om forandring, opdagelse, udvikling, kulturradikale og tradition. Den første fortælling om forandring indledes med nogle generelle overvejelser over, hvornår verden blev moderne og i ental. Her slås det fast at *den moderne verden* er det samme som *verden som den er*. Den findes altså i

Mørchs univers, verden som den er, trods historikerens manglende mulighed til at nå den fortidige virkelighed, som den var. Men den moderne verden, verden som den er, er ikke en objektivt foreliggende størrelse, men et blik, det moderne blik, moderne anskuelser og indsigter. De fem historier, som Mørch har udvalgt, er situationer, hvor dette moderne blik opstår, det moderne gennembrud fanges. I mikrohistorisk ånd skal historierne tjene som konkretiseringer og eksemplificeringer af den overordnede pointe.

Ludvig den fjortendes bagdel

Fortællingen om *forandring* tager udgangspunkt i den berømte operation af en betændelsestilstand i Ludvig 14.'s bagdel i 1686. Operationen blev bl.a. fejret af Académie Française, og i den anledning udgav akademiets direktør, Charles Perrault, et digt, der efterfølgende gav anledning til en ophedet pennefejde. Mest provokerende var, at digtet gav udtryk for moderne synspunkter ved at fremhæve nutidens videnskabsmænd, digtere og kunstnere på bekostning af klassikerne. Den efterfølgende diskussion tematiserede et tilbagevendende spørgsmål om, hvorvidt nutiden overgår fortiden. Fremhævelsen af nutidens kvaliteter er udtryk for en moderne tankegang, hvor det er muligt at arbejde for det smukkere, det sandere, det bedre. Det handler om, hvorvidt verden til alle tider reelt er ens, eller om den ind imellem forandrer sig grundlæggende. Diskussionen blev ikke afgjort af den franske elite i 1680'erne, skismaet og dermed troen på, at verden ikke har forandret sig, eksisterer stadig. Til denne tro på verdens uforanderlighed og det antikkens forrang over nutiden kobler Mørch den sunde fornuft og enhver form for religiøsitet. I selve projektet om at beskrive, hvordan verden blev moderne, har Mørch placeret sig i diskussionen blandt de moderne, der tror på verdens stadige og grundlæggende forandring – til noget bedre og sandere (?). Et forbehold mod denne kobling af den moderne verden, verden som den er, med forandringspotentialer, kunne være den underliggende tro på fremskridtet og den evige forandring til noget bedre, som også ligger i den moderne tankegang. Det bliver i første fortælling ikke helt tydeligt, om Mørch argumenterer for udviklingen mod noget bedre som indlejret i det moderne, eller om fremskridtet mod en bedre og sandere verden blot er en mulighed og et ikke altid udnyttet potentiale i den moderne verdens grundlæggende forandringsøjeblikke.

Søvejen omkring jorden

Den anden fortælling handler om *opdagelse*. Opdagelsen af den moderne verden dateres her til 1522, hvor skibet Victoria, som det første, fuldførte en sejlads rundt om jorden. Jordomsejlingen ses som et symbol på globaliseringens start og skabelsen af den moderne verden – af verden i ental. Opdagelsen af en søvej rundt om jorden ændrede verden grundlæggende, det er der nok ingen tvivl om, og var en vigtig brik i skabelsen af en moderne sammenhængende verden – men var den nødvendigvis bedre og sandere end den, der eksisterede før – eller er det stadig et uudnyttet potentiale ved opdagel-

sen? Historien om kapløbet mellem Spanien og Portugal, der ville dele den nye verden imellem sig, bruger Søren Mørch til at indfri mikrohistoriens bud om at undre sig. Yderst relevant undrer han sig over, hvorfor kineserne, der på dette tidspunkt var europæerne kulturelt overlegne, afviste at gå på opdagelse i verden, samtidig med at europæerne brugte så mange ressourcer på det, og hvorfor det så ret pludseligt blev umoderne midt i det 20. århundrede.

Arternes oprindelse

Udvikling er et tredje centralt aspekt af den moderne verden. Som optakt til temaet fortælles historien om, hvordan Darwin i 1858 næsten blev overhalet indenom, fordi han ikke turde publicere sin banebrydende teori om arternes oprindelse, om hvordan alle livsformer ændrer sig. Han var bange for det postyr, teorien ville føre med sig, bange for at miste respektabilitet og true den etablerede orden, fordi teorien i sin grundtanke legitimerede sekularisering og moderne teknologi og var et opgør med meningen med livet. Som et banebrydende øjeblik i den moderne verdens tilblivelse handler Darwins hovedværk *On the Origin of Species* om kamp, ufred, ustabilitet, forandring, fornyelse og uligevægt, den handler med andre ord om tilblivelsen af nye muligheder, om naturens principielle meningsløshed over for traditionen og religionen. Derfor offentliggjorde Darwin først sin teori hårdt presset af frygten for at blive overhalet indenom.

Zolas mystiske død

Også den kulturradikale, den intellektuelle, er en vigtig del af den moderne verden i Søren Mørchs aftapning. Fjerde historie i fortællingen om den moderne verdens tilblivelse er helliget opfindelsen af den *intellektuelle*, som en "ny og moderne deltager i den politiske proces: Et skrivende menneske, der uden at have konkret kendskab til sagerne blandede sig i offentlige anliggender ud fra en overordnet, hovedsageligt moralsk stillingtagen." Historien, der leder til etableringen af den intellektuelle som politisk aktør, starter med den franske forfatter Emile Zola's død, hvis mystiske omstændigheder af Mørch oprulles og rekonstrueres som et klassisk begivenhedsforløb tegnet på baggrund af kildernes udsagnsværdi. Derefter indvies læseren i den mulige baggrund for Zolas mystiske død, hans involvering i Dreyfus-affæren, hvor en højtstående officer med jødisk baggrund dømmes for landsforræderi efter en tvivlsom retssag, formentlig for at dække over den virkelige synder og efter al sandsynlighed, fordi han var jøde. Også i gengivelsen af hele Dreyfus-sagen håndterer Mørch sine kilder ud fra en klassisk kildekritisk vinkel og rekonstruerer begivenhedsforløbet, som det kan have set ud. I den efterfølgende kamp for at få Dreyfus' sag genoptaget og den rette bagmand afsløret skabes den intellektuelle i Emile Zola's person, og historien kommer både i denne og andre sammenhænge også til at fungere som mikrohistorie i de linier, der trækkes fra den konkrete sag til en generel udvikling. Dermed bliver historien om den kulturradikale figurs opkomst et eksempel på, hvordan Mørchs klassiske

kildekritiske metode spiller sammen med inspirationen fra det mikrohistoriske teoretiske apparat. Og det er vel ikke noget helt dårligt bud på, hvordan historiefaget kan indoptage ny teoretisk inspiration uden at smide det kildekritiske barn ud med badevandet!

Første verdenskrigs fronter

Etableringen af den moderne verden sker i et opgør med traditionen. Den femte historie er viet til *traditionen*. Den indledes med en malerisk beskrivelse af vestfrontens landskab under Første Verdenskrig fra 1914-18. Via en gennemgang af det egentlige begivenhedsforløb ved fronten i foråret 1914 beskrives den industrialisering og modernisering af krigen mellem stormagter, der gjorde krigen meningsløs. Her er moderniseringen altså ikke koblet til en forandring mod det bedre og sandere, men mod meningsløsheden. Herefter viser Mørch, hvordan samtidens beskrivelse af krigen i medierne skabte traditionen og myterne om krigen. En af de vigtigste myter bliver "myten om Langemarch", der koblet til den tyske nationalsang bliver en central del af tysk selvforståelse i mellemkrigstiden. Videre fortæller historien, hvordan nazisterne og filosofen Martin Heidegger, som rektor for Freiburg Universitet, overtog myten og nationalsangen og derved kom til at stå for idealisme og tradition i modspil til affortryllelse og det moderne. Heideggers tilslutning til nazisterne tolkes som en kamp for at bevare verden som den var – unægtelig et stærkt argument for det moderne. I denne femte fortælling blev den moderne verden født på Første Verdenskrigs fronter og siden udfordret af nazismen, men, må man antage, forsvaret med held af de allierede. Ved at slutte historien med nazismen, vel vidende, at læseren ved, hvordan historien fortsætter, gives der, trods den moderne verdens blodige og meningsløse fødsel ved fronten, i besejrelsen af nazismens endnu større meningsløshed, mening til den moderne verdens bevægelse mod noget bedre.

Kvalificerede bud

Den moderne verden etableres punktvis mellem opdagelsen af den nye verden i begyndelsen af 1500-tallet og nazismens udfordring af det moderne i Anden Verdenskrig. De fem historier er skrevet veloplågt og fængende som de vedkommende historier, Mørch i sine teoretiske overvejelser forpligter historikeren på at levere. Man kan til gengæld ikke påstå, at Mørch slipper helt ud af den klassiske kildekritiks tankegang, hvis det var sigtet – behovet for at rekonstruere det virkelige begivenhedsforløb synes stort, men har også et klart formidlende sigte. Idealer om, at historikeren skal søge at nå verden, som den virkelig var, er skiftet ud med en bevidsthed om, at historieforskningens emne er opfattelser af fortiden, men det er ikke hele vejen igennem klart, hvori forskellen kommer til at bestå. Men målet er at skrive historier, der fremstår som en proces, der kobler fortælling og argumentation og i denne forstand fungerer historierne i det mikrohistoriske perspektiv. De fem historier repræsenterer et bevidst valg af fortællingsteknik snit, begrænsning af kildemateriale og kontekstualiseres, så de gode fortællinger også bliver kvalificerede bud på, hvilke begivenheder, der har været med til at skabe det moderne blik på verden. Hvorvidt det er rimeligt at omtale denne moderne og globale verden i ental, og hvorvidt det moderne skal kobles til en fremskridtstanke med en mulighed for udvikling mod det bedre, kan der nok herske større uenighed om.

Nina Koefoed er ph.d. og adjunkt i Historie ved Aarhus Universitet.